

NEET-olukorras „tublid tüdrukud“ – nähtamatud nii koolis kui ka tugiteenustes

MAI BEILMANN
Tartu Ülikooli empiirilise
sotsioloogia kaasprofessor

ANNELI KÄHRIK
Tartu Ülikooli linnageograafia
kaasprofessor

Noored, kes ei õpi ega tööta, on mitmekesise taustaga rühm ja mitte kõik selle üldmõiste alla mahtuvad noored ei leia NEET-olukorras noortele suunatud poliitikas võrdselt tähelepanu.

Selle artikli keskmes on noored, kelle sattumine NEET-olukorda näib esmapilgul ebatõenäoline – väga hea õppeedukuse ja hea käitumisega tüdrukud, kes paistavad kõigega suurepäraselt hakkama saavat,

kuni nad ühel päeval lakkavad olemast musterõpilased ja langevad koolist välja. Erinevalt õpiraskustest või käitumisprobleemidest jääb väga hea õppeedukusega „tublite“ õpilaste haavatavus nii koolisüsteemis kui ka tugiteenustes sageli varjatuks.

Kui NEET-noorte mõiste¹ Ühendkuningriigis 1990. aastate lõpus kasutusele võeti, ei mõelnud selle autorid ilmselt koolis headele hinnetele õppivatele õpilastele kui noortele, kes võiksid sellesse kategooriasse sattuda. Ka umbes veerand sajandit hiljem ei leia NEET-olukorras noori käsitlevas akadeemilises kirjanduses või poliitikasuunistes peaaegu midagi noorte kohta, kes on koolist välja langenud hoolimata heast akadeemilisest võimekusest (Paabort jt, 2023). Tallinnas NEET-olukorda sattunud noorte elulugusid kogudes tuli meie uuringusse aga mitu endist viielist tüdrukut, kes on koolist välja langenud ning kellel on raskusi

¹ Lühend sõnadest *not in education, employment, or training* ehk hariduses, tööhõives või koolituses mitteosalevad noored.

haridussüsteemi või tööturule naasmisega. See artikkel keskendubki akadeemiliselt võimekate tüdrukute nähtamatule rühmale NEET-olukorras noorte seas.

NEET-olukorras noori käsitletakse poliitikakujunduses pahatihti väga homogeense ja ühetaoliste vajadustega sihtrühmana (vt ülevaadet nt Paabört, 2026). Sellise käsitluse püsimist on ilmselt soosinud see, et hoolimata iga NEET-olukorda sattunud noore loo erakordsusest, näitavad uuringud, et paljusid noori on NEET-olukorda langesse tõuganud sarnased riskifaktorid. Näiteks pärinevad NEET-staatuses noored sageli sotsiaalmajanduslikult kehvemal järjel peredest (Sadler jt, 2015; Vancea ja

Olenemata kasutatavast mõistest on igal juhul oluline mõista noorte mitmekesiseid kogemusi ning ületada statistika piirid, mis võivad kujutada NEET-olukorras noori ühetaolisema rühmana, kui nad tegelikult on.

Utzet, 2018), neil on vanematega halvad suhted (Selenko & Pils, 2019) või nad on lapsepõlves kogunud väärkohtlemist (Pinto Pereira jt, 2017). Seega aitavad pere majanduslikult heal järjel olemine ja head suhted vanematega noorte NEET-olukorda langemist ennetada.

Perekonna toetus ei ole oluline mitte üksnes noore NEET-olukorda langemise eest kaitsmisel, vaid ka tema sellest olukorrast välja toomisel. Mõistagi suurendab

koolist väljalangemine iga noore haavatavust, kuid kui haavatavaks see kogemus konkreetse noore muudab, sõltub suuresti noorele kättesaadavatest perekondlikest ressursidest. Ebavõrdsust noorte vahel süvendab sageli erinevus vanemate pakutavas toes (Bodvin jt, 2018; Bukodi jt, 2020; Esping-Andersen & Wagner, 2012; Raitano, 2015) ning koolist väljalangemise tagajärjed olenevad perekonna sissetulekust ja privileegidest või nende puudumisest (Stuart, 2020). NEET-olukorras noorte vanemate sotsiaalmajanduslikud ressursid mängivad olulist rolli täiskasvanuikka ülemineku sujuvamaks muutmisel isegi jõukas ja helde heaoluriigis nagu Soome (Pitkänen jt, 2021).

Peale perekonna peaksid NEET-olukorda sattunud noori olukorrast väljumisel toetama ka erinevad tugiteenused, kuid paraku reedavad uuringud, et koolitee katkestanud noortele pakutavad teenused võivad nad suunata vaesuringi. Soomes tehtud uuringud näitavad, et noortele mõeldud tööturuteenused suunavad haavatavas olukorras noori leppima madalamate positsioonidega tööturul, muutes nii ka nende tulevase edasiliikumise tööturul keerulisemaks (Haikkola, 2021; Saloniemi jt, 2020). Erinevates riikides on leitud, et NEET-olukorras noored üldiselt, aga eriti NEET-olukorras noored naised, satuvad tõenäoliselt haridus- ja tööhõivetrajektoreidele, mis nõuavad madalat kvalifikatsiooni, kuna neile pakutavad lahendused põhinevad üksnes nende staatusel, mitte nende tegelikel vajadustel, püüdlustel või võimetel (Russell, 2016). Seda, et naissoost võib olla NEET-olukorras noorele riskitegur, kinnitas Maguire'i (2018) uuring Inglismaal, mis näitas, et naissoost NEET-olukorras noored on isoleeritumad ja seetõttu ka haavatavamad. Soolise aspekti eiramine NEET-olukorras noortele suunatud poliitikas võib aidata kaasa sotsiaalse ebavõrdsuse püsimisele.

Samas tunnistatakse NEET-olukorras noorte rühma suurt sisemist variatiivsust aina laialdasemalt (Paabört jt, 2023), isegi

kui mõned konkreetsed NEET-olukorras noorte rühmad ei ole akadeemilises kirjanduses laialdaselt esindatud. Rühma mitmekesisus on ka üks põhjus, miks NEET-olukorras noorte toetamine on nii keeruline ettevõtmine: NEET-olukorras noortele suunatud poliitika ja sekkumine peavad vastama väga erinevates elusituatsioonides olevate noorte vajadustele (Hutchinson jt, 2016). Kuigi suur osa NEET-olukorras noortest vajab tuge, võib vajalik tugi olenevalt nende vajadustest, ressursidest ja taustast oluliselt erineda (Paabort jt, 2023). Seetõttu võib NEET-noorte mõiste laialdane kasutus osutada NEET-olukorras noorte teatud alarühmade abistamisel kahjulikuks, kuna NEET-noorte institutsionaliseerimine analüütilise kategooriana võib viia ebaefektiivsete ja universaalsete poliitiliste sekkumiste loomiseni, mis ei vasta paljude noorte tegelikele vajadustele (Bonnard jt, 2020; Maguire, 2018). Paabort ja kolleegid (2023) soovivad uuringutele tuginedes NEET-sildi dekonstrueerida, kuna see ei kajasta noorte olukorra ja kogemuste mitmekesisust. Oma doktoritöös pakubki Paabort (2026) „NEET-olukorras noorte“ asemele uue, vähem sildistava termini „noored, kes on haridus- ja tööalastes üleminekutes“. Olenemata kasutatavast mõistest on igal juhul oluline mõista noorte mitmekesiseid kogemusi ning ületada statistika piirid, mis võivad kujutada NEET-olukorras noori ühetaolise rühmana, kui nad tegelikult on.

Selles artiklis panustamegi NEET-olukorras noorte mitmekesisuse paremasse mõistmisse, uurides ühe alarühma noorte kogemusi, keda võiks pidada üsna ebatõenäoliseks NEET-olukorda sattumise kandidaadiks – väga headele hinnetele õppinud tüdrukud, kes tundsid koolis väga hästi hakkama saavat, kuni nad ühel päeval ootamatult lakkasid olemast musterõpilased ja langesid koolist välja. Tuginedes Tallinnas läbi viidud eluloolistele intervjuudele endiste NEET-olukorras noortega, püüame heita valgust komplekssetele haavatavust loovatele teguritele, mis viisid viitele õppinud tüdrukud koolitee

katkestamiseni. Samuti toome esile selle rühma ellujäämisstrateegiad pärast kooli pooleli jätmist, kui nad pidid toime tulema keeruliste vaimse tervise probleemidega. Täpsemalt otsime vastust järgmistele küsimustele: 1) millised asjaolud viisid väga hea õppeedukusega tüdrukute koolist väljalangemiseni; 2) miks jäid hästi õppivate ja käituvate tüdrukute probleemid koolis märkamata ja 3) kuidas on isiklik agentsus, perekondlik taust ja institutsioonide tegevus mõjutanud uuringus osalenud tüdrukute ellujäämisstrateegiaid pärast koolitee katkemist? Indiviidi ja süsteemi keerulistes seostes keskendume üksikisiku ja süsteemi vastastikmõjule, osutades mõningatele süsteemsetele puudustele, millel võivad olla kaugeleulatuvad tagajärjed noorte elukäigus.

METOODIKA

Artikkel põhineb projekti „UPLIFT – linna- poliitika uuenduslikkus ebavõrdsuse vähendamisel, pidades silmas tulevaste põlvkondade vajadusi“ raames Tallinnas korraldatud juhtumiuuringul. Programmi „Horisont 2020“ meetmest rahastatud projekti eesmärk oli mõista sotsiaalse ebavõrdsuse taastootmise aluseks olevaid protsesse linnades ning avaliku poliitika sekkumiste ja erinevate sidusrühmade rolli ebavõrdsuse lõksu langemise ennetamisel (Beilmann jt, 2023). Konkreetsemalt keskendus projekt noorte hariduse, tööhõive ja eluasemega seotud probleemidele 16 linnapiirkonnas üle Euroopa. Meie analüüsi aluseks olev Tallinnas tehtud juhtumiuuring oli suunatud haavatavas olukorras olevate noorte (eeskätt NEET-kogemusega noorte) individuaalsete elustrateegiate mõistmisele olemasoleva heaoluriigi režiimi tingimustes ning tuvastamisele, kuidas need strateegiad viisid konkreetse ebavõrdsuseni (Beilmann jt, 2023).

Analüüs põhineb poolstruktureeritud silmast silma tehtud intervjuudel. Noorte elusituatsioonide tundmaõppimiseks tegime 2020. aasta sügisel kaheksa

intervjuud Tallinna poliitikakujundajate ja noortepoliitika elluviijatega (Haridus- ja Noorteameti, Töötukassa, Tallinna Avatud Noortekeskuse, Hoog Sisse ja STEP-programmi esindajad) ning 2021. aasta novembri algusest kuni 2022. aasta oktoobri keskpaigani 40 eluloointervjuud NEET-kogemusega Tallinna noortega. 20 neist intervjuudest olid noortega, kes intervjuu toimumise ajal olid vanuses 15–29 ja haavatavas olukorras, ning 20 intervjuud 30–43-aastaste n-ö endiste noortega, kes vanuses 15–29 kogesid haavatavust finantskriisi ajal (aastatel 2007–2008).

Osalejate leidmiseks võtsime ühendust mitme organisatsiooniga, mis töötavad haavatavas olukorras ja NEET-kogemusega noortega. Meie potentsiaalsete partnerite nimekirjas olid näiteks Töötukassa ning täiskasvanute põhikoolid ja gümnaasiumid (kuna enamik nende koolide õpilastest on vähemalt korra haridussüsteemist lahkunud ja hiljem otsustanud haridusteed jätkata), samuti eri rehabilitatsiooniteenuseid pakkuvad organisatsioonid. Jõudmaks võimalikult mitmekesise sihtrühmani, otsisime osalejaid ka sotsiaalmeedia kaudu, kuid seda teed pidi jõudis uuringusse ainult üks osaleja. Üleüldse osutus uuringus osalejate leidmine keerulisemaks, kui alguses eeldasime. Kuigi teadsime, et haavatavas olukorras noori, sh eriti NEET-olukorras noori, on raske motiveerida uuringutes osalema, ei osanud me ette näha, kui keeruliseks muutus see Covid-19 piirangutega, mis ei lubanud noortel koguneda kohtadesse, kus nad enne pandeemiat käisid. Peale selle olid enamik organisatsioonide noorte kontaktide jagamise osas väga ettevaatlikud, kuna pidasid seda EL-i andmekaitseasutustega vastuolus olevaks. Paljud organisatsioonid keeldusid isegi meie uuringus osalemise kutset noortele edastamast, kuna pidasid valeks kasutada teistel eesmärkidel kogutud noorte kontakte uuringukutse levitamiseks.

Mainitud raskustest hoolimata püüdisime uuringuga hõlmata võimalikult

erineva eluteega haavatavas olukorras noori, kuigi hõlmatus ei osutunud lõpuks nii mitmekesiseks, kui oleksime soovinud. Erinevate organisatsioonide valmisoleku või soovimatuse tõttu meiega koostööd teha olid meie valimis mõned rühmad tõenäoliselt üle- ja teised alaesindatud. Näiteks täiskasvanute põhikoolide ja gümnaasiumide vastutulelikkuse tõttu olid meie lõppvalimis ülesindatud noored, kes on pärast lühemat või pikemat pausi jõudnud tagasi koolipinki.

Meie lõplikus valimis oli neljakümnest osalejast kümme intervjuu ajal veel alaealised (15–17-aastased). Mehi osales uuringus 15 ja naisi 25. Valimisse kuulusid noored, kelle haavatavus tulenes muu hulgas perekonna kehvast sotsiaalmajanduslikust olukorras, vanemate puudulikest vanemlikest oskustest, (vaimse) tervise probleemidest, sõltuvustest jne.

Intervjueeris kogenud intervjueerija, kellel on magistrikraad sotsiaalteadustes ja kes on aastaid töötanud haavatavate sihtrühmadega. Intervjueerimisel kasutas ta kaheksa UPLIFT-projekti partneriga kooskõlastatud intervjuukava, kuid küsis juurde ka täpsustavaid küsimusi, et saada osalejate kohta võimalikult palju nende eluteed puudutavat teavet. Enamik intervjuusid salvestati helifailina. Üks intervjueeritav keeldus lindistamisest ning selle intervjuu ajal tegi intervjueerija märkmeid.

Intervjuude temaatilisel analüüsil kasutasime deduktiivset lähenemisviisi. Meie kodeerimiskeem lähtus metodoloogilisest raamistikust, mille rakendamiseks olime UPLIFT-projekti partneritega kokku leppinud. Analüüsiprotsess hõlmas transkriptsioonide süstemaatilist ja korduvat lugemist, käsitsi kodeerimist ning koodide koondamist laiimateks teemadeks.

Kuna uuringu sihtrühmaks olid haavatavas olukorras noored, võtsime uuringus osalejate potentsiaalseid haavatavusi maksimaalselt arvesse. Lähtusime eetilisest põhimõttest, et uuringus osalemine ei tohiks uuringus osalevaid noori mitte

üksnes kahjustada ega nende haavatavust süvendada, vaid peaks pakkuma toetavat ja võimestavat kogemust. Osalejate konfidentsiaalsuse tagamiseks oleme andnud uuringus osalejatele pseudonüümid, mida kasutame nende pärisnimede asemel, et nende lugusid kirjeldada. Uuringu tegemiseks oli Tartu Ülikooli eetikakomitee kooskõlastus.

TULEMUSED

Kui paluda Tallinna poliitikakujundajatel ja noortepoliitika elluviijatel kirjeldada kõige haavatavamas olukorras noori, läks ekspertide jutt kohemaid koolist väljalangenuid noortele. Haridustee katkemine või koolist väljalangemise riskis olemine on ka kogemus, mis ühendab kõiki meie uuringus osalenud noori. Kuigi me väldime ülejäänud artiklis kvantifitseerimist, toome välja paar arvu, mis illustreerivad, miks keskendumine selles artiklis kooliga seotud probleemidele: neljakümnest uuringus osalejast 34 oli koolist välja langenud enne põhikooli või gümnaasiumi lõpetamist ning kuus alaealist osalejat oli koolist väljakukkumise ohus. Koolist väljalangemise põhjused olid erinevad – mõni uuringus osalenud noor koges pikaajalist koolikiusamist selle eri vormides (kõige sagedamini sotsiaalset tõrjutust), mõned kannatasid (vaimse) tervise probleemide all, mõnel oli õpiraskusi mõnes või kõigis õppeainetes, mõned olid kaotanud õpimotivatsiooni, mõnel olid pidevad arusaamatused õpetajatega ja mõnel kasvasid kodused probleemid üle pea. See aga ei tähenda, et meie valimisse kuulusid ainult noored, kellel puudus õpimotivatsioon ja kes ei saanud oma õpetajate läbi. Nagu sissejuhatuses mainitud, sattus uuringus osalejate sekka ka endisi viielisi ning mõnes intervjuus kiideti mõnd õpetajat kui noorte parimat toetajat.

Intervjuudes rääkisid noored mitmesugustest probleemidest, mis on neid saatnud varasest lapsepõlvest noorukiikka ja edasi, sealhulgas näiteks vanemate või hooldajate puudulikud vanemlikud

oskused, pere keerulised sotsiaalsed ja majanduslikud tingimused, sugulaste juures või asendushooldusel elamine, lapsepõlvkodust väljatõstmine, erinevad (vaimse) tervise probleemid, sõltuvused jne. Neid keerulisi probleeme on mujal juba põhjalikult uuritud. Seetõttu otsustasime oma fookuse seada haridussüsteemi võimalustele, puudustele ja takistustele, mis koosmõjus indiviidi ja nende tugivõrgustikuga muutusid noorte haridus- ja tööalaseid väljavaateid takistavateks teguriteks. Keskendumine selles artiklis probleemidele, mida uuringus osalejad pidasid oma haridusteed mõjutavaks, ja puudutame eelmainitud probleemide loetelu ainult niivõrd, kuivõrd need põimuvad noorte haridustee katkemiseni viinud asjaoludega.

Õpiraskusteta noortel pole probleeme?

Intervjueeritud eksperdid mainisid korduvalt, et koolist väljalangemine on õpiraskustega noorte probleem. Ekspertide sõnul on see üsna arvukas ja kasvav rühm. Tõsi, õpiraskustega noored olid ka meie uuringu valimis arvukalt esindatud, eriti nooremate osalejate seas. Samas ei maininud eksperdid kordagi, et koolis headele hinnetele õppivad õpilased võiksid samuti olla kuidagi haavatavad. Võime üldistada, et haridussüsteemis noorte haavatavusest rääkides kiputakse keskenduma pigem kehvade õpitulemuste ja käitumisraskustega õpilastele. Seetõttu poleks keegi Kristiinat (23), Laurat (23), Annikat (27), Monikat (28), Lead (30) ega Evet (37) nende kooliajal haavatavaks nooreks pidanud, sest kooliajal võis neid kirjeldada kui „tublisid tüdrukuid“. Nad ei tekitanud oma õpetajatele mingeid probleeme, said väga häid hindeid ning paistsid silma tubliduse ja hea käitumisega. Kuid ühel hetkel langevad nad kõik ootamatult koolist välja. See oli seotud mitmetahuliste probleemidega kas koolis või kodus (või mõlemal pool), mis jäid tähelepanuta ajani, mil tüdrukuid tabanud vaimse tervise probleemid olid nii

kaugele arenenud, et allakäiguspiraali ei saanud enam niisama peatada.

Ma olin alati väga tubli tüdruk ... Olin meie peres see ... kes näis kõigest kõige paremini kõigest läbi tulevat, kellel ei paistnud olevat probleeme ... koolis priimus, käisin olümpiaadidel, mul olid väga head hinded. (Monika, 28)

Intervjuudes poliitikakujundajate ja ekspertidega me sellistest tüdrukutest ei kuulnud, sest häid hindeid peetakse sageli ekslikult märgiks heast koolis (ja elus üldiselt) hakkama saamisest. Et mitte intervjuueeritud ekspertidele liiga teha, tuleb siiski rõhutada, et nad väitsid, et õpiraskused ei ole sageli mitte noore kehva vaimse võimekuse, vaid pigem tervisemurede, pereprobleemide või eb sobiva õpikeskkonna tagajärg.

Seega oli vaimse tervise probleemidel ja kiusamise juhtumitel üks ühine nimetaja – kooli abi ja tähelepanu puudumine.

Õpiraskustega noor ei pea tingimata olema vähem võimekas; suures klassiruumis õppimine lihtsalt ei sobi talle. Koolis toppama jäämiseks võib olla palju põhjuseid; jääda maha ja järele jõudmine on keeruline. Palju sõltub koolist ja kooli tugisüsteemist. (ekspertintervjuu)

Selles mõttes olid meie uuringus osalenud õpiraskustega ja õpiraskusteta noored väga sarnased, et ka enamikul uuringu valimisse sattunud õpiraskustega noortest oli esinenud erinevaid vaimse tervise muresid, nagu meeleolu- ja söömishäired, depressioon või ATH, mis raskendasid koolis hakkama saamist.

Kuuel ülalmainitud noorel naisel esines koolipõlves vaimse tervise probleeme, kuid mitte õpiraskusi, ja kuna neil see oluline sümptom puudus, jäid nende probleemid koolis märkamata. Paraku ei tähenda see, et neil koolis probleeme poleks olnud. Mõnel juhul olid vaimse tervise probleemid pikaajalise koolikiusamise, sotsiaalse isolatsiooni ja klassikaaslaste tõrjumise tagajärg. Näiteks Kristiina koges põhikoolis pikaajalist kiusamist. Tal oli klassikaaslasega konflikt, mis viis pikaajalise tõrjumiseni klassikaaslaste poolt. Kool ei sekkunud ning pikaajaline tõrjutus rasis Kristiina vaimset tervist. Mõnel juhul ei suutnud noor toime tulla koolivahetusega. Laura lõpetas väikese põhikooli ja jätkas õpinguid suure gümnaasiumis, millega kaasnesid suured kohanemisraskused ja ärevus. Ta ei saanud abi ja kuna ta ei suutnud harjumatu koolikeskkonnaga kohaneda, hakkas ta puuduma ja katkestas korduvalt õpingud. Kui Laura lõpuks psühholoogi poole pöördus, diagnoositi tal depressioon ja ärevushäire. Mõnikord on allakäiguspiraali käivitajaks aga hoopis füüsiline haigus, mis viib probleemideni õpetajatega ja vaimse tervise raskusteni. Pärast suurepärase tulemustega põhikooli lõpetamist jätkas Annika õpinguid gümnaasiumis. Pikaajalise haiguse tõttu jäi ta 11. klassis aga teistest maha. Hoolimata sellest, et tema pikk puudumine oli igati põhjendatud, koges ta kooli naastes õpetajate vastumeelsust anda talle lisa aega, et õpingutega järje peale jõuda.

Uuringus osalenute pikaajalise koolikiusamise ja tõrjumise kogemused näitavad, et haridusasutused on ebaõnnestunud kiusamisjuhtumite märkamisel ja neile reageerimisel. Kiusamise (nii füüsilise kui ka vaimse) varajase avastamise ja koolipersonali (õpetajate, koolipsühholoogide, sotsiaalpedagoogide) abi puudumine, mis on tingitud kas spetsialistide puudusest ja/või sekkumisostkuste puudumisest, on viinud kiusamiskogemusega noortel koolist väljalangemise ja vaimse tervise probleemide tekkeni. Intervjuueeritud noorte

lugudes ei teinud kool midagi kiusamise peatamiseks. Üks uuringus osalejatest pidi kooli vahetama, sest kiusamine muutus nii väljakannatamatuks ning koolis ei olnud võimalik kuskilt abi saada.

Seega oli vaimse tervise probleemidel ja kiusamise juhtumitel üks ühine nimetaja – kooli abi ja tähelepanu puudumine. See on ootuspärane tulemus, sest varasemad kvalitatiivsed uuringud Eesti kutsekoolides on näidanud, et koolid ignoreerivad kiusamisjuhtumeid ja jätavad ohvrid omapead (Beilmann, 2017; Beilmann & Espenberg, 2016). Kui vaimse tervise probleemide ja/või kiusamise all kannatanud noored oleks saanud õigel ajal tuge, oleks nad ehk oluliselt kauem koolis püsinud. Paraku on Eesti koolides puudus tugipersonalist (koolipsühholoogid, koolisotsiaaltöötajad jne), mis jätab paljud haavatavad noored õigeaegse abita. Intervjuueeritud eksperdid peavad seda haavatavas olukorras noorte puhul tõsiseks probleemiks, kuna ka nende vanematel võivad puududa oskused, võimalused või tahe oma lapsi sellistes olukordades toetada.

Abi saamise otsustab lapsevanema võimekus

Üldiselt nentisid uuringus osalejad, et nad pole haridus- ja sotsiaalsüsteemidelt eriti abi saanud, kuid oli ka näiteid haavatavatest noortest, kelle vanemad on võidelnud välja juurdepääsu toetavatele teenustele. Uuringus osales kolm raske vaimse tervise probleemiga noormeest, kellele igapäevane suhtlus oli äärmiselt vaevaline ja kes olid mingil hetkel koolist välja langenud, kuid kes olid pärit väga toetavast perest. Nende noormeeste vanemad olid teinud kõik endast oleneva, et oma poegi toetada, ning hankinud neile praktiliselt kõik võimalikud nõustamis- ja tugiteenused ja toetused, et poisid koolipinki tagasi tuua. Kuigi nende kolme noormehe seisukohalt on kahtlemata hea, et neil on nii hoolitsevad, hästi informeeritud ja agentsed vanemad, toovad nende lood esile tohutu puuduse süsteemis, mis on loodud haavatavates

elusituatsioonides noorte toetamiseks – nendele teenustele juurdepääsuks on vaja väga palju pealehakkamist. Nagu intervjuueeritud eksperdid rõhutasid, ei pärine enamik haavatavas olukorras olevaid noori eriti toetavast perest ja on ebareaalne oodata kõige haavatavamalt noortelt endilt palju pealehakkamist. Seetõttu on selle muidu positiivse näite miinus see, et haavatav noor inimene, kui tal pole just ebatavaliselt kõrge agentsus, ei saa ilma toetavate vanemate pingutuseta piisavat ja vajalikku abi.

See on eriti halb uudis noortele, kes vajavad kaitset oma pere eest. Näiteks Monika õppis koolis väga hästi ja sai õpetajatega läbi peamiselt seetõttu, et ta tahtis tähelepanu, tunnustust, seda, mida ma kodus ei saanud. Tema õpingud katkesid pikaajaliste vaimse tervise probleemide tõttu, mis olid tingitud keerulistest kodustest oludest, mida õpetajad ja treenerid ei näinud. Kuna Monika kasuisa mattis suurema osa oma sissetulekust alkoholi, elas perekond kohutavates tingimustes.

Minu tuba seal ... Mäletan, kuidas tuul sealt läbi puhus, mängisin legodega, kindad käes. (Monika, 28)

Kehvad elutingimused olid alkoholilembese kasuisaga üleskasvamise juures aga Monika kõige väiksem mure, sest kasuisa väärkohtles teda vaimset, füüsiliselt ja seksuaalselt. Monika ellujäämisstrateegia – olla musterõpilane – kahjustas teda pikas perspektiivis, sest see lükkas edasi vajaliku abi saamist, kuna õpetajad ja tugipersonal koolis ei osanud ettegi kujutada, et tüdruk, kes õpib ainult viitele ja esindab kooli olümpiaadidel, võib olla sisemiselt täiesti katki.

Nagu teistegi selles artiklis mainitud noorte naiste puhul, ei pidanud õpetajad, treenerid ega noorsootöötajad õpingutes edukat õpilast haavatavaks ega problemaatiliseks. Nende „tublide tüdrukute“ probleeme eirati, sest nad olid alati „saanud hakkama“ ja neilt oodati ka edaspidi hakkama saamist. Hiljutised uuringud näitavad aga, et isegi tulles hästi toimivast perest võivad ühiskondlikult

aktiivsed ja edukad tüdrukud olla eriti altid läbipõlemisele ja sellest tulenevatele vaimse tervise probleemidele, kuna neil on enda suhtes ebatervislikult kõrged nõudmised (Beilmann, 2020).

Noored, kes tahaks õppida, kui ainult vaimne tervis laseks

Uuringusse sattunud endiste priimuste suhtumine õppimisse erineb oluliselt paljude teiste NEET-olukorras noorte omast. Hoolimata kogetud raskustest suhtuvad nad õppimisse väga positiivselt ja soovivad tarmukalt oma haridusteed jätkata. Laura, Kristiina, Annika ja Eve, kes intervjuu ajal õppisid täiskasvanute gümnaasiumis, soovisid jätkata õpinguid ülikoolis. Näiteks Kristiina oli kindlalt otsustanud omandada kõrghariduse IT-s, kuigi vajab depressiooni ja anoreksia tõttu pidevat abi ja tuge vaimse tervisega seoses. Kristiina oli väga teadlik oma vaimse tervise probleemidest, mis ei võimalda tal raskete ja stressirohkete olukordadega hästi toime tulla. Kõik need tüdrukud vajasid spetsiaalseid kohandusi õppetöös, sest isegi aastaid hiljem kannatasid nad endiselt erinevate meeoleu- ja söömishäirete all.

Kõik need noored naised olid oma vaimse tervise probleemidega toimetuleku nimel kõvasti tööd teinud ja spetsialistide abi otsinud. Laura uskus, et on nüüdseks õppinud oma ärevusega toime tulema. Kristiina käis psühholoogi ja terapeudi juures, et õppida toimetulekutehnikaid ja enesehoiuoskusi.

Ma tegelen sellega ja olen viimastel aastatel selles vallas palju arenenud ning teinud suuri edusamme, et suurendada sellist stabiilsust endas ja oma elus, mida ma nooremana kunagi ei osanud teha. (Kristina, 23)

Pärast traumadega toimetulekuks abi saamist tunneb Monika, kes on täiskasvanuna teinud mitu enesetapukatset ja keda on korduvalt ravitud psühhiaatriaiglas, et on valmis aitama teisi sarnase kogemusega noori. Ta on läbinud kursused vaimse tervise probleemidega inimeste abistamiseks ja saanud tugisiksikuks/

kogemusnõustajaks. Arutades oma tulevase karjääriplaane, mainis mitu uuringus osalenut soovi oma tööga teisi aidata.

Ma tahaksin leida midagi ... mis mind tõeliselt huvitab, ja olgu see siis töö või elukutse, peaks selle üks osa kindlasti olema see, et see oleks kasulik ka kellelegi teisele; et see looks mingit väärtust. Kedagi aidates või kuidagi maailma paremaks muutes ... (Kristiina, 23)

Innukust teisi aidata õhutavad osaliselt pettumused ja tagasilöögid, millega need noored naised on oma probleemidega toimetulekuks tuge ja abi otsides kokku puutunud. Nad peavad NEET-olukorras noortele loodud tugisüsteeme vaimse tervise probleemidega noortele sobimatuks. Näiteks Monika peab toetuste taotlemiseks vajalike dokumentide täitmist madala enesehinnanguga ja endaga hästi mitte toime tulevate inimeste jaoks traumaatiliseks.

Sa tood seal välja kõik need halvimald asjad. Ma arvan, et keegi ei peaks seda üksi tegema, sest see on vaimsest väga masendav, kui sa seda teed ja sa vaatad oma nõrgimaid kohti ja kõike, millega sul raskusi on. (Monika, 28)

Monika sõnul pole sobiva abi leidmine lihtne isegi pärast kõikide dokumentide täitmist ja rehabilitatsiooniplaani. Monika kogemused näitavad, et vaimse tervise teenuseid hädasti vajavad inimesed vajavad spetsialistideni jõudmiseks väga palju agentsust.

Minu probleem oli see, et ma tahtsin kõigepealt teada, milliseid teenuseid nad [tervishoiuasutused] pakuvad, mis võiksid olla osa minu rehabilitatsiooniplaanist. Kas neil on üldse psühholoogi, kellega ma saaksin oma traumakogemusest rääkida? ... Ja siis enamik neist keskustest ei vasta e-kirjadele ... helistage neile või minge sinna, mis on paljude inimeste jaoks põhimõtteliselt võimatu. Sa lihtsalt ei saa seda teha, sul on selline blokk. Ühes kohas öeldi mulle otse, et ma olen nende jaoks liiga keeruline klient. (Monika, 28)

Seega saavad abivajajad loota vaid iseenda või oma perekonna toetavale agentsusele. Arvestades paljude vaimse tervise probleemidega noorte seisundit, on ebatõenäoline, et nad saavad vajalikku abi,

kui neil puudub pereliige või mõni muu tugiisik, kes neil sobivaid teenuseid leida aitab.

ARUTELU

Noorte probleemide liighiline märkamine või märkamata jätmine koolides on puudus, mis võib viia varajase koolist lahkumiseni isegi väga hea õppeedukusega õpilaste puhul, nagu näitavad meie uuringus osalenute lood. Kristina, Laura, Annika, Monika, Lea ja Eve, keda intervjuerisime praeguste ja endiste NEET-olukorras noortena, olid kõik väga hea õppeedukusega ja aktiivsed õpilased, kuni – kõigile täielikuks üllatuseks – nad lakkasid olemast musterõpilased ja langesid koolist välja. Kui keegi oleks pööranud tähelepanu sellele, mis nende tüdrukute elus toimus, oleks olnud lihtne ennustada, et ilma korraliku toeta varisevad nad varem või hiljem vaimselt kokku. Kui õpiraskusi nähakse selge ohumärgina noore haavatavusest (Beilmann jt, 2022), siis kõrge õppeedukusega õpilaste puhul jäävad haavatavuse põhjused ja asjaolud tavapärasel koolisüsteemis sageli varjatuks ja tähelepanuta.

Intervjuud tõid esile mustri, et kõrge õppeedukusega tüdrukute puhul oli koolist väljalangemine seotud õpilaste vaimse tervise probleemidega (mis omakorda seonduvad koolikiusamise, kohanemiskeskuste, koduvägivalla või füüsilise tervise probleemidega). Kahjuks on kõrge õppeedukusega tüdrukute (ja üldse noorte) vaimse tervise probleemid kasvav trend, mida on ohtlik ignoreerida, kui eesmärk on vältida varajase koolist lahkumise suurenemist. Pallingu ja Noorkõivu (2024) hiljutine uuring tõi esile, et üle 40% Eesti koolitüdrukutest ja 25% koolipoistest vanuses 11–16 on WHO-5 skaalal madala heaoluga. Seega võivad meie intervjueritavad esindada küll äärmuslikke juhtumeid, kuid nad pole ainsad, kelle vaimse tervise probleemid võisid koolis märkamata jääda. Pallingu ja Noorkõivu (2024) uuring näitab, et on märkimisväärne arv noori

(eriti tüdrukuid), kes vajavad oma vaimse tervise probleemide ja koolistressiga toimetulekuks täiendavat tuge, et vältida õpingute katkestajate ja NEET-olukorras noorte hulka lisandumist.

Meie väikesemahulise uuringu põhjal tundub kõrge õppeedukusega õpilaste varajane koolist lahkumine vaimse tervise probleemide tõttu olevat mõnevõrra sooline nähtus. Uuringusse ei sattunud meessoost õpingute katkestajaid, kes oleks olnud väga hea õppeedukusega ja aktiivsed

Noorte probleemide liighiline märkamine või märkamata jätmine koolides on puudus, mis võib viia varajase koolist lahkumiseni isegi väga hea õppeedukusega õpilaste puhul, nagu näitavad meie uuringus osalenute lood.

õpilased; kõik meessoost osalejad vastasid stereotüübile koolist välja langejatest, kelle koolitee katkeb kas õpiraskuste või motivatsiooni puuduse tõttu. Kuigi me mõõname, et need soolised erinevused võivad olla lihtsalt meie väikese valimi kallutatuse tagajärg, tekib siiski küsimus, mille poolest on väga hea õppeedukusega tüdrukud haavatavamad kui väga hea õppeedukusega poisid, keda me oma valimis ei kohanud. See küsimus on eriti aktuaalne kontekstis, kus Eesti haridussüsteemi kirjeldatakse tihti peale väga naistekeskse keskkonnana, kus poisid saavad läbi kõigi kooliastmete halvemaid hindede ja langevad koolist

välja suuremal hulgal kui tüdrukud. Seega on uuringutulemused, mis näitavad, et suur osa tüdrukuid võib tunda end koolis pidevalt halvasti (Palling & Noorkõiv, 2024) ning isegi akadeemiliselt kõige edukamad neist võivad vaimse tervise probleemide tõttu koolist välja langeda, tugevas vastuolus tavaarusaamaga, et haridussüsteem soosib tüdrukuid.

Müüt, et haridussüsteem sobib paremini tüdrukutele kui poistele, võib viia kahetsusväärse olukorrani, kus „tublide tüdrukute“ probleemid jäävad koolis märkamatuks.

Müüt haridussüsteemi paremast sobimisest tüdrukutele kui poistele võib viia kahetsusväärse olukorrani, kus „tublide tüdrukute“ probleemid jäävad koolis märkamatuks. Võimalus, et väga hea õppe- edukusega tüdrukutel võib olla tõsiseid probleeme ja nad ei tunne end koolis eriti hästi, on jäänud tähelepanuta mitte üksnes koolis, vaid ka poliitikakujunduses ja toetatavate teenuste pakkumisel. Erinevalt klassis ringi hüplevatest ja karjuvatest käitumis- probleemidega õpilastest ei tee vaikselt kannatavad „tublid tüdrukud“ õpetajate ja teiste õpilaste elu ebamugavaks. Nad ei otsi avalikku tähelepanu, mistõttu on lihtne eeldada, et nendega on kõik korras. Erinevalt halvasti käituvatest õpilastest on neid lihtne ignoreerida. Lõppude lõpuks on klassis kümneid õpilasi ja õpetajad saavad

igale õpilasele pühendada vaid teatud hulga tähelepanu. Ekspertidega tehtud intervjuud olid selles osas väga kõnekad, sest üheski neist ei mainitud võimalust, et ka väga hea õppe- edukusega noored võiksid olla haavatavad.

Meie osalejate elulood näitasid aga, et väga hea õppe- edukusega õpilaste probleemide ignoreerimine võib viia varajase koolist lahkumise ja vajaduseni õpitingimuste kohandamise järele juhtudel, kui vaimse tervise probleemidega noored soovivad haridussüsteemi naasta. Probleem on selles, et vaimse tervise probleemidega võideldes koolis püsimiseks või sinna naasmiseks vajaliku toe saamine, sobivate teenuste leidmine ja taotlemine nõuab väga kõrget agentsust. Seetõttu on noored, kelle vanematel on kõrge agentsus ja valmisolek tagada oma lapsele piisav toetus, tavaliselt eelisseisundis võrreldes õpilastega, kelle vanematel puuduvad sotsiaalhoolekande- ja haridussüsteemis edukaks navigeerimiseks vajalikud oskused ja pealehakkamine. See ebavõrdsus toetatavate teenuste pääsemise osas resoneerib hiljuti ilmunud inimarengu aruande tõdemusega hariduse kasvavast kihistumisest Eestis (Kindsiko, 2026).

NEET-olukorras noored on selles kasvavas hariduslikus kihistumises suurimad kaotajad. Meie uuring näitab seejuures, et õpingute katkestamise ja NEET-olukorda langemise ennetamisel ei tohi unustada ka n-õ tublisid ja headele hinnetele õppivaid noori, sest NEET-olukorda viivate põhjuste ring on oluliselt laiem kui õpi- ja käitumisraskused. Selleks et NEET-olukorras noori tagasi haridussüsteemi toovad või neid edasi tööturule suunavad meetmed oleksid päriselt tõhusad ja toetaksid noore pikaajalist hakkamasaamist, tuleb arvestada, et paljudel juhtudel vajavad enne noore kooli või tööle suunamist lahendamist probleemid, mis koolitee katkemiseni viisid (sh vaimse tervise probleemid, koolikiusust või koduvägivallast tingitud traumad jms; vt ka Paabort, 2026). Kui

koolist välja langemise juurprobleemidega mitte tegeleda, on tõenäoline tulemus see, et noore koolitee katkeb peatselt uuesti või tal ei õnnestu tööl püsida.

Artiklis on kasutatud Euroopa Liidu „Horisont 2020“ programmist rahastatud projekti „UPLIFT – linnapoliitika uuenduslikkus ebavõrdsuse vähendamisel, pidades silmas

tulevaste põlvkondade vajadusi“ (<https://uplift-youth.eu/>; grandi number 870898) raames kogutud andmeid. Kõik artiklis avaldatud seisukohad kuuluvad autoritele ega väljenda mingil viisil Euroopa Komisjoni ametlikke seisukohti. Autorid soovivad tänada Sirje Otsavelit abi eest intervjuude ettevalmistamisel ja läbiviimisel.

KASUTATUD ALLIKAD

- BEILMANN, M. (2017). Dropping out because of the others: bullying among the students of Estonian vocational schools. *British Journal of Sociology of Education*, 38(8), 1139–1151.
- BEILMANN, M. (2020). The cost of intensive civic participation: young activists on the edge of burnout. S. Banaji, S., S. Meijas (toim). *Youth Active Citizenship in Europe. Ethnographies of Participation* (lk 189–219). Palgrave Macmillan.
- BEILMANN, M. & ESPENBERG, K. (2016). The reasons for the interruption of vocational training in Estonian vocational schools. *Journal of Vocational Education and Training*, 68(1), 87–101.
- BEILMANN, M., KÄHRIK, A., OTSTAVEL, S. & PASTAK, I. (2023). UPLIFT case study report: Tallinn functional urban area. Vaadatud 17.02.2026. – <https://uplift-youth.eu/wp-content/uploads/2023/02/Tallinn-case-study-report.pdf>.
- BEILMANN, M., OTSTAVEL, S., KÕIV, K. & PAABORT, H. (2022). NEET-staatuses noored teenuste ja programmide võrgusilmas: kuidas paremini toetada mitteõppivaid ja -töötavaid noori? *Ajakiri Sotsiaaltöö*, 4/2022, 81–93. Vaadatud 17.02.2026. – <https://tai.ee/et/sotsiaaltoo/neet-staatuses-noored-teenuste-ja-programmide-vorgusilmas-kuidas-paremini-toetada>.
- BODVIN, K., VERSCHUEREN, K., DE HAENE, L. & STRUYF, E. (2018). Social inequality in education and the use of extramural support services: access and parental experiences in disadvantaged families. *European Journal of Psychology of Education*, 33, 215–233. – doi: 10.1007/s10212-017-0335-z.
- BONNARD, C., GIRET, J.-F. & KOSSI, Y. (2020). Risk of social exclusion and resources of young NEETs. *Economie et Statistique*, 515–517, 133–154. – doi: 10.24187/ecostat.2020.514t.2010.
- BUKODI, E., PASKOV, M. & NOLAN, B. (2020). Intergenerational class mobility in Europe: a new account. *Social Forces*, 98(3) 941–972. – doi: 10.1093/sf/soz026.
- ESPING-ANDERSEN, G. & WAGNER, S. (2012). Asymmetries in the opportunity structure. *Intergenerational mobility trends in Europe. Research in Social Stratification and Mobility*, 30, 473–487. – doi: 10.1016/j.rssm.2012.06.001.
- HAIKKOLA, L. (2021). Classed and gendered transitions in youth activation: the case of Finnish youth employment services. *Journal of Youth Studies*, 24(2), 250–266. – doi: 10.1080/13676261.2020.1715358.
- HUTCHINSON, J., BECK, V. & HOOLEY, T. (2016). Delivering NEET policy packages? A decade of NEET policy in England. *Journal of Education and Work*, 29(6), 707–727. – doi: 10.1080/13639080.2015.1051519.
- KINDSIKO, E. (2026). Eesti inimarengu aruanne. Haridus ühiskonna peeglis. SA Eesti Koostöö Kogu.
- MAGUIRE, S. (2018). Who cares? Exploring economic inactivity among young women in the NEET group across England. *Journal of Education and Work*, 31(7–8), 660–675. – doi: 10.1080/13639080.2019.1572107.
- PAABORT, H. (2026). Equisupport model for public sector policymaking with young people in education and employment transitions. *Doktoritöö. Tartu Ülikool*. <https://dSPACE.ut.ee/items/dfd2a05d-60e2-45a0-b4f7-5ea2ba6816e1>.
- PAABORT, H., FLYNN, P., BEILMANN, M. & PETRESCU, C. (2023). Policy responses to real-world challenges associated with NEET youth: a scoping review. *Frontiers in Sustainable Cities*, 5. – doi: 10.3389/frsc.2023.1154464.
- PALLING, L. & NOORKÕIV, T. (2024). Building resilience: innovation in research and practice. D. Kutsar, M. Beilmann, O. Nahkur (toim), *Child Vulnerability and Vulnerable Subjectivity from Interdisciplinary and Comparative Perspectives* (lk 255–271). Springer.
- PINTO PEREIRA, S. M., LI, L. & POWER, C. (2017). Child maltreatment and adult living standards at 50 years. *Pediatrics*, 139(1). – doi: 10.1542/peds.2016-1595.
- PITKÄNEN, J., REMES, H., MOUSTGAARD, H. & MARTIKAINEN, P. (2021). Parental socioeconomic resources and adverse childhood experiences as predictors of not in education, employment, or training: a Finnish register-based longitudinal study. *Journal of Youth Studies*, 24(1). – doi: 10.1080/13676261.2019.1679745.
- RAITANO, M. (2015). Intergenerational transmission of inequalities in Southern European countries in comparative perspective: evidence from EU-SILC 2011. *European Journal of Social Security*, 17(2), 292–314. – doi: 10.1177/138826271501700208.
- RUSSELL, L. (2016). Complex pathways for young mothers outside employment, education and training. *Ethnography and Education*, 11(1), 91–106. – doi: 10.1080/17457823.2015.1050683.

SADLER, K., AKISTER, J. & BURCH, S. (2015). Who are the young people who are not in education, employment or training? An application of the risk factors to a rural area in the UK. *International Social Work*, 58(4), 508–520. – doi: 10.1177/0020872813515010.

SALONIEMI, A., SALONEN, J., NUMMI, T. & VIRTANEN, P. (2020). The diversity of transitions during early adulthood in the Finnish labour market. *Journal of Youth Studies*. – doi: 10.1080/13676261.2020.1776229.

SELENKO, E. & PILS, K. (2019). The after-effects of youth unemployment: more vulnerable persons are less likely to succeed in Youth Guarantee programmes. *Economic and Industrial Democracy*, 40(2), 282–300. – doi: 10.1177/0143831X16653186.

STUART, K. (2020). A critique of 'early school leaving', 'drop out' and 'NEET' from the UK, Denmark and Norway: marginalisation and co-created education research project. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 20(7), 55–70. – doi: 10.33423/jhetp.v20i7.3151.

VANCEA, M. & UTZET, M. (2018). School-to-work transition: the case of Spanish NEETs. *Journal of Youth Studies*, 21(7), 869–887. – doi: 10.1080/13676261.2017.1421313.